

ДЕМОГРАФІЯ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 364.24:316.4:159.922.27

JEL: I38; K33

DOI: 10.35774/rarrrpsu2025.30.126

Наталія ФАЛОВИЧ

кандидат економічних наук, доцент
Західноукраїнський національний університет
E-mail: n.falovych@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1651-3022

Володимир ФАЛОВИЧ

доктор економічних наук, професор
Тернопільський національний технічний університет імені І. Пулюя
E-mail: falovych@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5784-0233

Людмила ГАВРИЛЮК-ЄНСЕН

кандидат економічних наук, доцент
Західноукраїнський національний університет
E-mail: l.yensen@wunu.edu.ua

Оксана ГУГУЛ

кандидат економічних наук, доцент
Західноукраїнський національний університет
E-mail: o.gugul@wunu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-3052-5759

ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА ВПРОВАДЖЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ

Вступ. У статті досліджено ключові принципи та механізми формування інклюзивного середовища в країнах Європейського Союзу, проаналізовано можливості їх застосування в українському контексті. На основі вивчення європейських нормативно-правових актів, програмних документів та успішних кейсів окремих країн виокремлено системний підхід ЄС до забезпечення безбар'єрності, який поєднує законодавче регулювання, фінансову підтримку та громадський моніторинг.

Метою статті є аналіз та узагальнення європейського досвіду формування і реалізації політики безбар'єрності з метою виокремлення практичних уроків, адаптованих рекомендацій та конкретних механізмів для ефективного впровадження подібних практик в Україні, з урахуванням сучасних викликів.

Методи дослідження: методи дослідження ґрунтуються на комплексному підході. Основним є системний аналіз, що дасть змогу розглянути європейський досвід як цілісну структуру. Він доповнюється порівняльно-правовим аналізом для зіставлення європейських норм з українським законодавством та аналізом документів. Отримані дані узагальнюються та синтезуються з метою моделювання адаптованих для України механізмів упровадження безбар'єрності, з урахуванням викликів повоєнної відбудови.

Результати: особливу увагу приділено аналізу таких інструментів, як Європейський акт про доступність, принцип «загального дизайну» та механізми оцінки ефективності інклюзивних рішень. У статті пропонуються практичні рекомендації щодо адаптації європейського досвіду в

Україні, зокрема щодо гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, розробки місцевих програм доступності та залучення громадськості до процесів ухвалення рішень. Дослідження має прикладне значення для представників органів влади, місцевого самоврядування та громадських ініціатив, які працюють над створенням безбар'єрного простору в умовах євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: безбар'єрність, інклюзія, Європейський Союз, доступність, люди з інвалідністю, урбаністичний дизайн.

Формули 0; рис. 0; табл 0; бібл.4

Nataliia FALOVYCH, Volodymyr FALOVYCH, Lyudmyla HAVRYLIUK-YENSEN, Oksana GUGUL

EUROPEAN PRACTICE OF IMPLEMENTING BARRIERABILITY: INTERNATIONAL EXPERIENCE FOR UKRAINE

ABSTRACT

Introduction. *The article examines the key principles and mechanisms of forming an inclusive environment in the European Union countries and analyzes the possibilities of their application in the Ukrainian context. Based on the study of European regulatory acts, policy documents, and successful case studies of individual countries, the EU's systemic approach to ensuring accessibility is highlighted. This approach combines legislative regulation, financial support, and public monitoring.*

Purpose. *The purpose of the article is to analyze and summarize the European experience in forming and implementing accessibility policy to identify practical lessons, adapted recommendations, and specific mechanisms for the effective implementation of similar practices in Ukraine, taking into account current challenges.*

Research methods are based on a comprehensive approach. *The main method is system analysis, which allows considering the European experience as an integral structure. It is complemented by comparative legal analysis to compare European norms with Ukrainian legislation and document analysis. The obtained data are generalized and synthesized to model mechanisms for implementing accessibility adapted for Ukraine, considering the challenges of post-war reconstruction.*

Results. *The modern world is moving toward inclusivity, where creating an accessible environment for all citizens is not just a requirement of our time but an essential component of social justice and sustainable development. Ukraine, which is actively pursuing European integration, faces numerous challenges in ensuring barrier-free access for people with disabilities and individuals with limited mobility. In this context, European experience in implementing accessibility principles is particularly valuable, offering ready-made solutions and effective mechanisms that could be beneficial for Ukrainian realities.*

The purpose of this study is to comprehensively analyze European approaches to creating an accessible environment, particularly in the areas of legal regulation, infrastructure planning, digital inclusion, and social integration. Special attention is paid to key European initiatives such as the European Accessibility Act, as well as successful national practices of individual EU countries in universal design, adaptation of public spaces, and transportation infrastructure.

The research demonstrates that European experience in accessibility can serve as an effective tool for accelerating the development of an inclusive society in Ukraine. Successful implementation of European approaches requires comprehensive changes—from improving legislation to transforming public awareness—which will allow Ukraine not only to adopt the best international practices but also to develop its own effective model of ensuring accessibility for all citizens.

Keywords: *accessibility, inclusion, European Union, universal design, people with disabilities, urban design.*

Formulas: 0, **fig.2:** 0, **tabl.:** 0, **biбl.:** 4.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Україна, яка прагне до європейської інтеграції, стикається з низкою викликів у впровадженні ефективних механізмів безбар'єрності. Незважаючи на прийняття відповідних законодавчих ініціатив, таких як ратифікація Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, практична реалізація залишається неповною. Серед основних проблем – недостатня інфраструктурна адаптація, брак фінансування, низька обізнаність суспільства та необхідність удосконалення місцевих нормативних актів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації свідчать про те, що європейські країни досягли значних успіхів у створенні інклюзивного середовища завдяки комплексному підходу, що поєднує законодавчі, інфраструктурні та соціальні ініціативи, зокрема, роботи European Disability Forum, 2023, Європейський акт про доступність (European Accessibility Act, 2019), звіт WHO та EU Disability Platform, 2022, Директива WCAG 2.1 тощо.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Країни Європейського Союзу мають значний досвід у створенні доступного середовища, включаючи універсальний дизайн, транспортну доступність, цифрову інклюзію та соціальні програми підтримки. Вивчення європейських практик дасть змогу виявити ефективні інструменти, які можуть бути адаптовані до українських реалій з урахуванням економічних, соціальних та культурних особливостей.

Мета статті – аналіз та узагальнення європейського досвіду формування і реалізації політики безбар'єрності з метою виокремлення практичних уроків, адаптованих рекомендацій та конкретних механізмів для ефективного впровадження подібних практик в Україні, з урахуванням сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз законодавства Європейського Союзу (ЄС) щодо формування та розвитку безбар'єрності показує, що ЄС активно прагне створювати інклюзивне суспільство, де кожна особа, незалежно від фізичних, сенсорних чи інших обмежень, має рівні можливості для участі в соціальному, економічному та культурному житті. Основні законодавчі та стратегічні ініціативи ЄС у цій сфері включають :

– Європейську конвенцію про права людини (Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод з поправками, внесеними Протоколами № 11 та 14 з моменту його набуття чинності 1 червня 2010 року. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рим, 4.XI.1950) та Європейська соціальна хартія (Європейська соціальна Хартія (переглянута) Страсбург, 3 травня 1996 року (Хартію ратифіковано із заявами Законом № 137-V від 14.09.2006, ВВР, 2006, N 43, ст.418) (Додатково див. Протоколи: від 05.05.1988, від 21.10.1991, від 09.11.1995) (Додатково див. Лист Міністерства соціальної політики № 6887/02-17/17 від 31.03.2017) закладають основи для забезпечення рівних прав і свобод для всіх громадян, включаючи людей з обмеженими можливостями.

– Європейську стратегію з інвалідності на 2021–2030 роки, що визначає ключові напрямки діяльності, спрямовані на покращення якості життя людей з інвалідністю, включаючи забезпечення безбар'єрного доступу до інфраструктури, послуг та цифрових технологій.

Європейська комісія запропонувала важливу законодавчу ініціативу, спрямовану на покращення умов життя людей з обмеженими можливостями в усіх країнах Європейського Союзу. Ця пропозиція передбачає впровадження двох ключових інструментів – стандартизованої Європейської картки інваліда та оновленої європейської паркувальної картки, які мають значно полегшити повсякденне життя та пересування людей з інвалідністю в межах ЄС.

Основна мета цієї ініціативи полягає у подоланні існуючих бар'єрів, пов'язаних із визнанням статусу інваліда при переміщенні між країнами-членами. На сьогодні ситуація, коли документ про інвалідність, отриманий в одній державі, не визнається в іншій, створює серйозні труднощі для людей з обмеженими можливостями. Нова єдина картка дозволить їм отримувати доступ до всіх необхідних пільг та спеціальних умов незалежно від того, в якій країні ЄС вони перебувають. Це стосується таких аспектів, як транспортні послуги, відвідування культурних заходів, музеїв, спортивних об'єктів та інших громадських місць.

Окремо варто відзначити оновлену паркувальну картку, яка спростить процес користування спеціальними місцями для паркування по всій території Європейського Союзу. Це особливо важливо для забезпечення свободи пересування та незалежності людей з обмеженими можливостями.

Нові документи видаватимуть національні уповноважені органи кожної країни-члена і стануть дійсними на всій території ЄС. Вони не замінять національних документів, але стануть їхнім офіційним доповненням, що значно розширить можливості їх використання.

Ця ініціатива є важливим кроком у побудові дійсно інклюзивного європейського суспільства, де кожен громадянин, незалежно від стану здоров'я, матиме рівні можливості для реалізації своїх прав та потреб. Вона також сприятиме подальшій гармонізації соціальних стандартів у ЄС та усуненню бюрократичних перешкод, які існують на сьогодні.

Реалізація цього проєкту підкреслює прихильність Європейського Союзу принципам рівності та доступності, а також його готовність вживати конкретні заходи для покращення якості життя всіх громадян, включаючи людей з обмеженими можливостями.

Нова законодавча ініціатива щодо впровадження єдиної Європейської картки інвалідності та спеціальної паркувальної карти для людей з обмеженими можливостями була представлена в рамках Стратегії ЄС із прав осіб з інвалідністю на період 2021–2030 років. Цей проєкт спрямований на реалізацію положень Конвенції ООН про права людей з обмеженими можливостями, яку ратифікували як Європейський Союз загалом, так і кожна з його держав-членів.

Згідно з міжнародною конвенцією, країни-учасниці зобов'язані гарантувати особам з інвалідністю рівні права на свободу пересування. Документ також передбачає необхідність вжиття конкретних заходів для забезпечення повноцінної мобільності таких громадян із максимальною самостійністю. Це включає створення умов для вільного пересування у зручний час і зручним способом за доступною вартістю.

Запропонована ініціатива повністю відповідає основним засадам Європейського стовпа соціальних прав, зокрема принципам рівності можливостей та соціальної інклюзії осіб з обмеженими можливостями. Вона сприятиме реалізації права на вільне пересування в межах ЄС, усуненню існуючих бар'єрів та створенню справді інклюзивного суспільства, де кожен громадянин матиме рівні можливості для самореалізації.

– Директиву ЄС про доступність вебсайтів і мобільних додатків (2016/2102) вимагає, щоб усі державні сайти та додатки відповідали стандартам доступності, що дозволяє людям з обмеженими можливостями користуватися цифровими сервісами.

Європейський Союз прийняв директиву 2016/2102, яка встановлює обов'язкові стандарти доступності цифрових ресурсів для державних установ. Цей нормативний акт регулює вимоги до інформаційно-комунікаційних технологій, включаючи офіційні вебсайти, мобільні додатки, програмне забезпечення, операційні системи та електронні документи. Країни-члени ЄС мали внести відповідні зміни до національного законодавства до 23 вересня 2018 року, тоді як вимоги щодо мобільних застосунків набули чинності пізніше – з 23 червня 2021 року.

Сфера дії директиви охоплює органи державного управління на центральному, регіональному та місцевому рівнях, установи публічного права, а також комерційні структури, що беруть участь у державних закупівлях. Основною метою цього нормативного акту є забезпечення рівного доступу до цифрових державних сервісів для всіх громадян, зокрема для людей з обмеженими можливостями. Це передбачає можливість використання спеціальних технологій, альтернативних форматів представлення інформації та інших засобів, що полегшують взаємодію з електронними ресурсами.

Ухвалення цієї директиви стало важливим кроком у створенні єдиного цифрового простору Європейського Союзу, де кожен громадянин, незалежно від фізичних можливостей, може повноцінно користуватись електронними державними послугами. Реалізація положень документа сприяє подоланню цифрового розриву та створенню умов для повноцінної участі всіх верств населення в суспільному житті. Упровадження цих норм значно підвищує якість надання публічних послуг та забезпечує дотримання принципів інклюзивності в цифровій сфері.

– Європейський акт доступності (2019/882) регулює вимоги до доступності товарів і послуг, таких як банкомати, електронні книги, електронні пристрої та транспортні послуги. Цей акт спрямований на усунення бар'єрів у повсякденному житті.

Ухвалення директиви 2019/882 становить значний прорив у формуванні інклюзивного суспільства, розширюючи коло суб'єктів, які мають дотримуватися вимог доступності порівняно з попередніми регуляторними документами. Він поширюється як на державний, так і на приватний сектори, встановлюючи єдині стандарти для всіх учасників ринку.

Основне завдання Європейського акту про доступність полягає у гармонізації вимог щодо доступності товарів і послуг на внутрішньому ринку ЄС, усуваючи розбіжності між національними законодавствами, які раніше перешкоджали вільній циркуляції продукції. Документ охоплює широкий спектр категорій, включаючи електронні пристрої, банкомати, електронні книги, транспортні послуги та екстрені служби.

Важливою особливістю акту є його універсальний характер - однакові вимоги застосовуються до всіх господарюючих суб'єктів незалежно від форми власності. Такі підходи сприяють створенню рівних умов конкуренції та гарантують послідовний рівень доступності по всій Європі. Упровадження цих норм приведе до покращення якості життя людей з обмеженими можливостями, стимулювання інновацій у сфері доступності, підвищення конкурентоспроможності європейських компаній та формування єдиних стандартів у всіх країнах-членах.

Європейський акт про доступність є ключовим інструментом у побудові суспільства, де кожен громадянин матиме рівні можливості для доступу до необхідних товарів і послуг. Його реалізація сприятиме подальшій інтеграції європейського економічного простору та створенню справді інклюзивного середовища для всіх жителів ЄС.

– Регламент ЄС щодо прав пасажирів (1371/2007) (Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1370/2007 від 23 жовтня 2007 року про громадські послуги пасажирських перевезень залізничним і дорожнім транспортом та скасування регламентів Ради (ЄЕС) № 1191/69 та № 1107/70) гарантує, що люди з обмеженими можливостями мають право на безбар'єрний доступ до залізничного, авіаційного та інших видів транспорту.

Ще однією соціальною ініціативою ЄС є впровадження безбар'єрності в освіті та працевлаштуванні, що спрямоване на створення умов, за яких кожна людина, незалежно від фізичних, сенсорних, інтелектуальних чи соціальних обмежень, зможе повноцінно навчатися та реалізовувати себе у професійній сфері. Це передбачає низку заходів, які охоплюють як технічну, так і соціальну складові.

У сфері освіти безбар'єрність означає доступність навчальних закладів для всіх. Це стосується не лише фізичного середовища – пандусів, ліфтів, тактильних доріжок, спеціально обладнаних санвузлів, – але й адаптації навчального процесу. Важливою є розробка індивідуальних програм для студентів з особливими потребами, використання сучасних технологій, таких як програми з розпізнавання мови, електронні лупи чи аудіопідсилення, а також підготовка викладачів до роботи в умовах інклюзивного навчання. Не менш значущою є психологічна підтримка – створення ресурсних центрів, супровід фахівців, які допомагатимуть студентам із різними потребами почуватися комфортно та впевнено.

Щодо працевлаштування, то тут ключовим є забезпечення рівних можливостей для всіх. Роботодавці повинні адаптовувати робочі місця – впроваджувати гнучкий графік, дистанційну роботу, використовувати спеціальне обладнання, таке як ергономічні меблі або програмні рішення для людей із порушенням зору чи слуху. Важливо також усувати дискримінаційні практики, наприклад, через введення квот для працевлаштування людей з інвалідністю або проведення тренінгів для керівників щодо інклюзивного управління персоналом.

Професійна підготовка та перепідготовка також відіграють важливу роль. Центри зайнятості, співпрацюючи з навчальними закладами та громадськими організаціями, можуть розробляти спеціальні програми навчання, стажування та менторства, щоб допомогти людям з особливими потребами отримати необхідні навички для конкурентоспроможної роботи.

Держава має підтримувати ці процеси через фінансування програм доступності, субсидії для підприємств, які створюють інклюзивні робочі місця, та моніторинг виконання міжнародних зобов'язань, таких як Конвенція ООН про права людей з інвалідністю.

У підсумку, безбар'єрність в освіті та працевлаштуванні – це не лише про інфраструктуру чи закони, але й про зміну ставлення суспільства. Лише комплексний підхід, що поєднує технічні, організаційні та соціальні заходи, зможе забезпечити справжню рівність можливостей для кожного.

Впровадження безбар'єрності у сфері соціального захисту та участі у суспільному житті є ключовим кроком до створення інклюзивного суспільства, де кожен громадянин, незалежно від віку, стану здоров'я чи фізичних можливостей, має рівний доступ до соціальних благ і можливість повноцінно реалізовувати свої громадянські права. Цей процес вимагає комплексного підходу, що поєднує технічні, організаційні та соціально-психологічні аспекти.

На рівні соціального захисту необхідно створювати умови для комфортного отримання послуг усіма категоріями населення. Це передбачає впровадження зручних форматів оформлення соціальних виплат через онлайн-сервіси, розвиток мобільних соціальних служб, які можуть надавати допомогу вдома, а також розробку індивідуальних програм підтримки для людей з особливими потребами. Важливим елементом є фінансова допомога на лікування, реабілітаційні засоби та транспортні послуги, що дозволяє зменшити економічне навантаження на вразливі групи населення.

Інфраструктурна складова передбачає створення доступного громадського простору, де кожен може вільно пересуватися та користуватися всіма необхідними послугами. Сюди входить не лише облаштування пандусів і тактильних доріжок, а й адаптація громадського транспорту, створення зручних умов у державних установах, культурних закладах та місцях відпочинку. Особливу увагу варто приділити забезпеченню доступності виборчих дільниць, культурних заходів із сурдоперекладом та аудіоописом, що робить участь у суспільному житті по-справжньому інклюзивною.

Соціальний аспект безбар'єрності передбачає активну просвітницьку роботу, спрямовану на подолання стереотипів та формування інклюзивної свідомості. Важливо залучати представників різних соціальних груп до процесу ухвалення рішень через створення консультативних рад та громадських об'єднань. Підтримка громадських ініціатив і соціальних проєктів допомагає створювати життєві історії успіху, які надихають та змінюють ставлення суспільства до людей з особливими потребами.

Державна політика в цій сфері має ґрунтуватися на міжнародних стандартах, зокрема на положеннях Конвенції ООН про права людей з інвалідністю, і передбачати регулярний моніторинг доступності соціальних послуг та громадської інфраструктури. Співпраця з міжнародними партнерами дозволяє використовувати найкращі світові практики та залучати додаткові ресурси для реалізації соціальних програм.

Реалізація принципів безбар'єрності у соціальному захисті та суспільному житті – це процес, який вимагає системних зусиль з боку держави, місцевих громад, бізнесу та громадянського суспільства. Лише спільна робота над створенням доступного середовища, подоланням соціальних бар'єрів і формуванням інклюзивної культури дозволить побудувати суспільство, де кожен почуватиметься рівним і матиме змогу реалізувати свій потенціал.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Законодавство ЄС щодо безбар'єрності демонструє комплексний підхід, спрямований на створення інклюзивного суспільства. Воно охоплює різні сфери життя, включаючи транспорт, освіту, працевлаштування, цифрові технології та соціальну інфраструктуру. Основна мета – забезпечити рівні можливості для всіх громадян, незалежно від їхніх фізичних чи інших обмежень. Проте для повної реалізації цих ініціатив в Україні необхідне активне впровадження на національному та регіональному рівнях, а також постійний моніторинг і адаптація до нових викликів.

Література:

1. Європейський форум інвалідів. URL: <https://www.edf-feph.org/events-slug/european-day-of-persons-with-disabilities-2023/>
2. Європейський акт про доступність URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/disability/union-equality-strategy-rights-persons-disabilities-2021-2030/european-accessibility-act_en
3. Європейська платформа для інвалідів URL: <https://ec.europa.eu/transparency/expert-groups-register/screen/expert-groups/consult?lang=en&groupID=3820>
4. Міжнародні настанови із вебдоступності WCAG 2.1. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/mizhnarodni-nastanovy-iz-vebdostupnosti-wcag-21-vidteper-dostupni-ukrayinskoyu>

References:

1. Yevropeiskyi forum invalidiv [European Disability Forum]. European Day of Persons with Disabilities 2023. Retrieved from <https://www.edf-feph.org/events-slug/european-day-of-persons-with-disabilities-2023/> [in Ukrainian].
2. Yevropeiskyi akt pro dostupnist [European Accessibility Act]. Retrieved from https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/disability/union-equality-strategy-rights-persons-disabilities-2021-2030/european-accessibility-act_en [in Ukrainian].
3. Yevropeiska platforma dlia invalidiv [European Disability Platform]. Retrieved from <https://ec.europa.eu/transparency/expert-groups-register/screen/expert-groups/consult?lang=en&groupID=3820> [in Ukrainian].
4. Mizhnarodni nastanovy iz vebdostupnosti WCAG 2.1 [Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.1]. Retrieved from <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/mizhnarodni-nastanovy-iz-vebdostupnosti-wcag-21-vidteper-dostupni-ukrayinskoyu> [in Ukrainian].

Статтю прийнято 30.03.2025